

Доц. д-р Вера Пиримова*

НОВИЯТ ХАРАКТЕР НА ЦИКЛИЧНОСТТА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА ДИНАМИКА

Разгледани са основните характеристики на теоретичните концепции и модифициращите тенденции, открояващи се в емпиричното проявление на закономерностите на цикличното развитие на съвременния етап. Принципите на цикличността са интерпретирани върху основата на традиционните схващания за формиране на икономическите цикли, както и по отношение на изведена нова форма на цикличност, свързана с образуване на цикли на икономическия растеж. Тя се потвърждава от периодично повтарящите се колебания във вълнообразната траектория на растежа през последните 40 години. Процесът на трансформиране на “класическата” в новата форма на цикличност е обоснован с реалностите на икономическата динамика през периода 1971-2010 г. Обхваната е по-конкретно динамиката на брутният продукт, заетостта, безработицата и инфлацията. Установени са промени в степента на координираност и синхронизация в изменението на тези основни показатели, прилагани за анализ на икономическия цикъл. Новите тенденции намират израз в нарастваща циклична резистентност и оформяне на по-дълги цикли на растежа в световната икономика и в икономиките на ЕС и САЩ.

JEL: E01, E32, F43, F44

Развитието на съвкупното производство в дългосрочен период позволява да се открият определени особености на колебанията му, които могат да се отнесат към две традиционни обобщаващи форми на икономическата динамика – икономическия растеж и икономическия цикъл. След края на XX и в началото на XXI век обаче развитието на световната икономика се характеризира с възникването и формирането на редица нови тенденции в икономическата динамика. Проявяват се нови източници, нови движещи сили, нови форми и механизми на икономическия растеж и цикличното развитие в световен мащаб. Те са отражение на осъществяваните кардинални промени в технологичните и организационните принципи на производството, на адаптирането и изграждането на адекватна на тях структура на икономиката, корелират с разгръщането на процесите на информационно-комуникационната революция, задълбочаването на връзките и взаимодействията между отделните национални икономики в процеса на регионалната интеграция и глобализацията.

Процесите в световната икономика се формират като проекция и обобщение на развитието на националните и регионалните икономики. Голямо влияние върху икономическата динамика в глобален мащаб оказват двете основни икономически сили в света – Европейският съюз и

* УНСС, катедра “Икономикс”, v_pirimova@abv.bg

САЩ. Отчетените колебания в създадения брутен продукт в тези два основни двигателя на световния икономически растеж определят до голяма степен траекторията, стабилността или периодично повтарящия се, цикличен характер на отклоненията в световното производство.

В този аспект е от значение да се установят, характеризират и типизират възникващите напоследък нови тенденции в динамиката на световната икономика, генерирани от настъпващите изменения във формите и механизмите на икономическия растеж и цикличното развитие в национален и глобален мащаб.

Форми на цикличност на икономическата динамика

В рамките на ХХ век, до към края на 60-те години, в световната и в отделни национални икономики преобладават колебания с обичайния цикличен характер. Те позволяват да се идентифицират строго обособени икономически цикли, изразяващи се в периодично *редуващи се периоди на икономически растеж и икономически спад*. Тези колебания съответстват на традиционните схващания, според които в границите на един цикъл липсва повторение в общата посока на икономическата динамика.¹ Открояват се ясно един възходящ и един низходящ етап (фаза), които се възпроизвеждат (повтарят) отново и периодично без строга регулярност. В това се състои и “класическата” представа за икономическия цикъл на А. Бърнс и У. Митчел, които поясняват, че цикълът се характеризира с *колебания* на съвкупната икономическа дейност.²

Цикличните колебания на съвкупното производство, изразени чрез динамиката на реалния БВП, се отразяват и предизвикват съответната *съгласувана динамика* на показателите за заетостта, безработицата и инфлацията. Например при увеличаване на обема на съвкупното производство се постига определен ръст на заетостта и доходите, на покупателната способност на домакинствата, което повишава потребителското, инвестиционното и оттук общото търсене на стоки и оказва инфлационен натиск върху цените. Именно на основата на тази координираност в измененията на основните показатели Е. Хансен дефинира икономическия цикъл в по-конкретен план като “колебание на заетостта, обема на

¹ “Икономическият цикъл (economic cycle) [цикълът на икономическата система (cycle of economic system)] е отрязък от развитието на икономическата система, в течение на който не се отбелязва повторение в посоката на изменение на нейното поведение.” Миркович, К. Икономическата система, Т. 1, С.: “Тракия-М”, 2008, с. 555.

² Определенията на Артър Бърнс и Уесли Митчел са общоприети. Те са формулирани отначало в самостоятелно изследване на У. Митчел от 1927 г. и по-късно в съвместно изследване на двамата учени от 1946 г., съсредоточено върху проблемите на измерването на бизнес-циклите. (Mitchell, W. C. Business Cycles, the Problem and its Setting, 1927; Burns, A. F., W. C. Mitchell. Measuring Business Cycles. NBER, New York, 1946).

продукцията и равнището на цените (както на дребно, така и на едро).³ От своя страна Г. Хаберлер също подчертава обвързаността в динамиката на показателите и значението ѝ за икономическия цикъл. Той обаче поставя друго ударение върху характера ѝ и достига до извода, че в периода на икономическия цикъл показателите за съвкупното производство, заетостта и инфлацията “трябва да бъдат понякога по-високи, а понякога са по-ниски от средното равнище или от общата посока (тренда) на развитието.”⁴ В този смисъл в края на 50-те години Г. Хаберлер допуска, че е възможно при цикличност колебанията да бъдат само в границите на положителни темпове на растежа, които са по-ниски или по-високи от средните (варират около тренда). С това той приема косвено, че не е задължително да е изпълнено изискването за достигане до отрицателни темпове на изменението и до абсолютен спад на реалния брутен продукт при кризисно напрежение.

Наред с отбелязаните общи черти всеки отделен цикъл притежава и специфични особености. Те намират израз предимно в различната факторна обусловеност, продължителност и амплитуда на отклоненията в равнищата и динамиката на основните макроикономически показатели. Синтезирането на основните *обща особености* на цикъла е в основата на разкриването на *непреходната* му същност и природа. *Специфичните* признаци са израз на определена *модификация в проявленията*, на това, че “икономическият цикъл не е повторение на предишните цикли, а е вече *съществено ново състояние* (к.м., В. П.), само частично сходно с предишното, а в много отношения вече неприличащо на него...”⁵

Преди началото на 70-те и 80-те години на ХХ век се приема, че икономическият цикъл като поредица от периоди на икономически растеж и спад (криза и рецесия) не е случайно явление, а *проявление на строга закономерност*.⁶ Във връзка с това Л. фон Мизес изтъква, че позитивното влияние на ниските лихвени проценти върху икономическия растеж може да бъде само краткосрочно, доколкото “след известно време неизменно настъпва икономическа криза, депресия.”⁷ Към края на 50-те години Г. Хаберлер защитава тезата, че “на нашата стопанска система е вътрешно-присъща неустойчивостта, тенденцията към движение в едно или друго

³ Хансен, Е. Икономически цикли и националният доход. - В: *Класици кейнсианства*, Т. 2, Москва: Экономика, 1997, с. 204.

⁴ Хаберлер, Г. *Процветание и депресия*. Челябинск: “Социум”, 2005, с. 216.

⁵ Гринин, Л., А. Коротяев. *Глобалният кризис в ретроспективе*. Москва: “Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009, с. 19.

⁶ Това е присъща характеристика на макроикономическата динамика, подчертавана от всички по-видни изследователи и привърженици на традиционното схващане за цикъла като Кл. Жугляр, К. Маркс, Фр. Енгелс, Лудвиг фон Мизес, Г. Хаберлер, представителите на кейнсианската теория Р. Харод, Е. Хансен и много други.

⁷ *Фон Мизес, Л. Свободният пазар и неговите врагове*. С.: “Атлас”, 2010, с. 91.

направление.”⁸ От своя страна Е. Хансен също отбелязва, че тенденцията към колебания “е неотменимо свойство на системата на частното предприятие, на пазарната система.”⁹ В едно от последните си изследвания Дж. К. Галбrait твърди, че “при капитализма съществува тенденция към голяма нестабилност. В самата система са заложени периодично повтарящи се периоди на разруха. Растежът се забавя, отстъпва пред абсолютния упадък.”¹⁰

Същевременно в периодите с реализирана по-трайна възходяща динамика на икономиката се изграждат и коренно различни, *противоположни становища*. В тях се застъпва схващането за постепенно отмиране, за формиране на условия и *възможности за цялостно преодоляване и изглаждане на цикличните колебания*, както и за управляване на икономическия цикъл чрез средствата и инструментите на макроикономическата политика.

Още през 1926 г. Р. Хоутри например твърди, че “в настояще време няма никакъв търговско-промишлен цикъл”, макар в други свои изследвания да приема, че “на паричната икономика, със съществуващите банкови институти и практика, е присъща тенденцията към колебания”.¹¹ В началото на 50-те години един от най-видните анализатори на икономическия цикъл Л. фон Мизес допуска, че “икономическият цикъл... може един ден да изчезне.”¹² Подобни обобщения се изразяват и в изследванията на У. Филипс от 1958 г., на П. Самуелсон и Р. Солоу от 1960 г. във връзка с изведената крива на Филипс, отчитаща краткосрочната обратна зависимост между инфлацията и безработицата, както и в последващите анализи на естествената норма на безработица и модифицирането от Е. Фелпс на дългосрочната зависимост и крива на Филипс. През същия период друг известен изследовател на икономическия растеж - А. Медисън, заключава, че “основният ритъм на икономическата активност се определя от държавата. Колебанията през 1952 и 1958 г. и бумът през 1955-1956 г. не са икономически цикли от спонтанен, самовъзпроизвеждащ се тип, а са предопределени от политиката... Циклите в класическия смисъл на тази дума фактически изчезнаха в Европа.”¹³

Концепциите за преодоляване на цикличността в икономическата динамика се подновяват към края на XX век като отражение на по-слабите

⁸ Хаберлер, Г. Цит. съч., с. 25.

⁹ Хансен, Э. Цит. съч., с. 203.

¹⁰ Галбrait, Дж. К. Пътуване през икономическото време. С., 1999, с. 21.

¹¹ Основните възгледи на Р. Хоутри за цикъла са изложени в *Hawtrey, R. G. Readings in Business Cycle Theory*. - *Economic Journal*, 1926, както и в публикациите му: *Good and Bad Trade*, 1913; *Currency and Credit*, 1919; *Monetary Reconstruction*, 1923; *Gold Standard in Theory and Practice*, 1947 и др.

¹² Фон Мизес, Л. Цит. съч., с. 106.

¹³ Maddison, A. *Economic Growth in the West*. London, 1964, p. 131-132.

колебания и липсата на икономически спадове в световната и в отделни национални икономики след 80-те и 90-те години. През 1993 г. М. Фридман достига до извод, според който “е погрешно бизнес-цикълът да се обозначава като “цикъл” заради нецикличната му природа”.¹⁴ Сходни тези се застъпват и в български изследвания върху теоретичните принципи, предпоставките и основните направления на трансформационните процеси в страните от Европа и света.¹⁵ Като отражение на реалностите и научните обобщения след 90-те години на ХХ и в началото на ХХІ век изследванията се насочват към опорни пунктове с по-общ характер. Те дават израз на неутрални или по-резервирани позиции и отношение и поставят основен акцент върху анализа на *икономическите колебания* вместо на икономическия цикъл и растеж.

Нов обрат в схващанията настъпва след реалностите от последната глобална финансово-икономическа криза от 2008-2009 г. Антитезите за размиване и постепенно изчезване на цикличността в съвременната глобализираща се икономика започват да се отхвърлят, възраждат се схващанията за това, че кризите и цикълът са иманентно присъщи на индустриалната икономика.¹⁶ На мястото на оптимистичните концепции за окончателно преодоляна цикличност в развитието на икономиката се предприема аргументиране на други крайни възгледи. Сред тях изпъкват тези на нобеловия лауреат по икономика за 2008 г. Пол Кругман, според когото “проблемите на икономиката на депресията все още са тук”,¹⁷ и на нобеловия лауреат за 2001 г. Дж. Стиглиц, че в съвременността “икономическите кризи стават все по-чести и по-тежки”.¹⁸

Сравнително дългите периоди на висок или умерен, но по-стабилен икономически растеж поставят сериозни научни предизвикателства и пред теоретичното направление за икономическия растеж. Въпреки обобщените възходящи тенденции в практиката на икономическото развитие се устано-

¹⁴ Friedman M., A.-J. Schwartz. A Monetary History of the United States 1867-1960. Princeton University Press, 1993, p. 678.

¹⁵ Според Тр. Спасов например “новата икономика е движение към дълготраен икономически растеж, без ескалираща инфлация и твърде благоприятни равнища на заетостта, като постепенно започва да излиза от рамките на цикличното развитие” (вж. Спасов, Тр. Пазарна трансформация и конкурентно-способност на икономиките в преход. С.: УИ “Стопанство”, 2006, с. 77).

¹⁶ Така според Дж. Фулчър “напротив, кризите са една от нормалните черти на капитализма, тъй като вътре в него действат толкова много динамични и кумулативни механизми, че той не може да съхрани устойчивост за по-продължителен период от време... Както кризата несъмнено е повтарящо се явление в капиталистическите икономики, такава е и удивителната им способност да възобно-вяват процеса си на растеж, когато кризата премине” (вж. Фулчър, Дж. Капитализмът, С.: “Захарий Стоянов”, 2008, с. 246-247; вж. също Гринин, Л., А. Коротаев. Цит. съч., с. 17).

¹⁷ Кругман, П. Завръщането на икономиката на депресията и кризата от 2008 г. С.: “Изток-Запад”, 2009, с. 8.

¹⁸ Стиглиц, Дж. Свободно падане. С.: ИК “ИнфоДАР”, 2010, с. 276.

вява, че растежът протича по-рядко като равномерен във времето процес и по-често показва също определени отклонения. Като последица от това се променя главният фокус на изследванията и в тази област. Както обобщава в началото на 90-те години Р. Хайлбронър, “в наши дни интересът се измести от намирането на обяснения за тези “цикли” на разцвет и депресия към търсене на обяснение за *неравномерността на динамиката на растежа* (к.м., В. П.) в дългосрочен план.”¹⁹

Всъщност неравномерността на растежа намира израз в колебания, отразяващи различна, а възможно е и сменяща се скорост (темпове) на нарастване на реалния обем на съвкупното производство. Ако се установи, че те се повтарят периодично и образуват вълнообразна траектория, то основните принципи на цикличността се възпроизвеждат и по отношение на процеса на икономическия растеж.

Реализирането на такъв процес не създава автоматично и при всички случаи предпоставки за стабилност, *не изключва възможността за индуциране на определена цикличност* (повтарящи се колебания) в траекторията на икономическата динамика. Те са последица от осъществяването му с *различна скорост и интензивност*. При положителен икономически растеж величината на темповете може да е нарастваща, да се запазва относително постоянна или да намалява. От тази гледна точка в границите на периодите на икономически растеж могат да се установят процеси на:

- *ускоряване или експанзия на растежа (growth expansion)*. В този случай се реализира положителен темп на нарастване на реалния БВП, който е по-висок от темпа в предходната година;

- *задържане или застой на растежа (growth depression)*. Осъществява се икономически растеж с еднакви или сходни, в повечето случаи сравнително ниски темпове на нарастване на БВП. При застой на растежа е възможно също темпът на изменение на реалния БВП да е нулев и равнището на брутният продукт да се запазва непроменено;²⁰

- *забавяне или рецесия на растежа (growth recession)*. Този процес е свързан със свиване на прирастите на съвкупното производство и намаляване на положителния темп на нарастване на БВП в сравнение с предходната година.

Процесите на ускоряване, задържане или забавяне на икономическия растеж могат да протичат в периоди с различна продължителност –

¹⁹ Хайлбронър, Р. Капитализмът на 21 век. С.: ИК “Критика и хуманизъм”, 1997, с. 43.

²⁰ Процесът на застой на растежа може да се отнесе към случаи, в които след относително по-продължително задържали се високи темпове на растежа в дадена икономика се преминава към по-ниски и сходни темпове на прираст на брутният продукт. Пример за подобен случай е развитието на икономиката на Япония след началото на 90-те години на XX век. Докато в предходните години страната реализира икономически растеж с високи темпове - в диапазона между 4 и 7%, то след 1992 г. те се колебаят около и са преобладаващо под 1-2%.

както в сравнително кратки (от една до няколко години), така и в дългосрочни периоди.

От гледна точка на различния характер на възможните отклонения в траекторията на динамиката на икономиката се определят две *алтернативни разновидности на икономическите колебания*:

Първо, на основата на смяната на посоката и на знака на темповете на прираст на БВП могат да се установят периодично повтарящи се колебания, които дават израз на традиционната форма на цикличност в развитието на икономиката – *икономически цикъл*. В този случай се осъществява вълнообразно изменение на БВП, което отразява преход от положителни към отрицателни темпове на изменение на реалния БВП, или обратно. В рамките на изследвания период се извършва по същество преход от процес на икономически растеж към процес на икономически спад, или обратно, който определя проявлението на “класически” икономически цикъл.

Второ, на основата на смяната на *величината на положителните темпове* на прираст на БВП могат да се установят периодично повтарящи се колебания на икономическата динамика, които да образуват друга особена форма на цикличност – *цикли на икономическия растеж*.²¹ В този случай изменението на основния макроикономически показател – БВП, е вълнообразно, като обхваща поредица от няколко (или повече) години, в рамките на които се осъществява преход от процес на *ускоряване на растежа (growth expansion)* към процес на *забавянето му (growth recession)*, или обратно. Възходящите тенденции в икономиката се формират от *нарастващи* темпове на увеличаване на брутния продукт, докато низходящите обхващат *намаляващи* положителни темпове на неговия прираст.

В резултат предимно от променящите се условия на растежа и координираните усилия за държавно регулиране на цикличността в икономическата динамика в съвременността се наблюдават все по-често случаи и *периоди на забавяне на растежа (growth recession)*, които не се задълбочават и не прерастват в *спад (contraction)* на икономиката. Те са последвани от периоди на възстановяване на условията и повишаване

²¹ Схващания за подобен тип конюнктурни колебания са застъпени в развитието на теорията за икономическия растеж през 60-те години, когато се разработва направлението за “цикли на растежа”. Съществен принос в развитието на това относително обособено тематично направление имат предимно Е. Хансен, Р. Харод, Н. Калдор, Р. Гудуин и др. (вж. например Goodwin, R. M. A Growth Cycle. - In: Feinstein, C. H. Socialism, Capitalism and Growth, 1967). Концепцията за цикли на растежа не намира широк отзвук, защото към момента на създаването ѝ и през следващите две десетилетия липсват категорични доказателства в практиката и формите на макроикономическата динамика. Тя обаче получава потвърждение от емпиричните данни и се проявява в траекторията на динамиката на БВП след началото на 90-те години в икономиката на Европейския съюз и други страни в света.

на положителните темпове на растежа, т.е. от нови периоди на *ускоряване на икономическия растеж (growth expansion)*.

Следователно колебанията на икономиката *започват да излизат извън рамките на традиционното циклично развитие* и да се ограничават до проявлението на цикли на икономическия растеж, особено в краткосрочен период. Допускане за подобна по-различна траектория на конюнктурните икономически изменения изразяват например и Л. Гринин и А. Коротаев. Те извеждат като характеристика на много от кризите в периода след Втората световна война смекченото им проявление, на основата на което обобщават, че “*фазата на рецесия понякога означава дори не абсолютен спад, а само силно забавяне на темповете на растежа*”.²²

Преходът от традиционната към новата форма на цикличност е проекция преди всичко на възможностите за противодействие на рецесионните импулси и предотвратяване на икономическия спад. Ограничаването на кризисното напрежение до процес на забавяне на растежа внася един от най-съществените *корективи в характера и механизмите на цикличната икономическа динамика в съвременността*.

Динамика и тенденции в световната икономика

През последния период от 40 години (1971-2010 г.) в световната икономика се осъществява *непрекъснат икономически растеж*, продължил до началото на глобалната криза през 2008-2009 г. Като резултат от него се постига значително разрастване на мащабите на световното производство - през този период равнището на глобалния БВП се увеличава 31.5 пъти. Статистическите данни показват, че създаденият през 1970 г. брутен продукт възлиза на едва 4.6% от обема на brutния продукт в света за 2010 г.²³ Отклонение от цялостната тенденция на положителен растеж се установява само през 2009 г., когато е отчетен рецесионен спад, предизвикан от всеобщото (глобалното) разпространение на започналата в САЩ финансово-икономическа криза. Този единствен за дългосрочния период световен икономически спад се разгръща след временно забавяне на темповете на растежа, които се понижават от 3.9% през 2007 г. на 1.5% през 2008 г. Той е кратък (едногодишен), не е дълбок (възлиза на -2%) и е преодолян още през 2010 г.

Независимо от общата тенденция към растеж траекторията на икономическата динамика е начупена, а не стабилна. През целия 40-годишен период се наблюдават неравномерност в темповете на икономическия

²² Разбира се, наред с това те не изключват възможността от формиране на условия за икономически спад и допускат също, че “кризи в старата остра, взривна форма винаги са възможни” (вж. Гринин, Л., А. Коротаев. Цит. съч., с. 40).

²³ По данните на Световната банка през 1970 г. световното производство възлиза на 2 878 849 млн. USD, докато през 2010 г. е вече 63 048 775 млн., <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries/1W-EU?display=graph>

растеж и постоянни колебания в динамиката на световното производство (вж. Приложение, фиг. 1). При това не се формират условия за рецесионни спадове и не се обособяват икономически цикли в глобален мащаб въпреки нелеките кризи от началото на 70-те години, от 1981-1982 г., 1991 и 2001 г., обхванали икономиките на много от по-големите и развити страни в света. На глобално равнище кризисните импулси се ограничават само до процес на забавяне на положителните темпове (*growth recession*) на световния икономически растеж през тези години. Така регистрираните вълнообразни колебания на глобалния БВП не образуват икономически цикли в класическото им проявление, а се свеждат от преобразувания на процеси на ускоряване в процеси на забавяне на икономическия растеж (от *growth expansion* към *growth recession*), или обратно, имат *характер на цикли на икономическия растеж*. Тази *нова форма на цикличност* дава израз на засилващите се ефекти от повишената устойчивост на икономиките в съвременността към действието на конюнктурни фактори, индуцирана от достигнатата по-висока степен на зрялост на икономическата система, разширения капацитет на производството и търсенето на стоки и услуги в резултат от кумулативните ефекти на предходния дългосрочен икономически растеж.

Динамиката на световното производство позволява да се направи извод, че успоредно с разрастването на мащабите *се повишава цикличната резистентност и се постига относителна стабилност на световната икономика*. Характерът на цикличността на икономическата динамика се променя и се трансформира от традиционните икономически цикли в дълги цикли на растежа на световната икономика.

Съществен принос за открояващата се по-различна икономическа динамика в световен мащаб има развитието на икономиките на страните от Европейския съюз и САЩ. Производственият потенциал и мащабите на тези икономики се увеличават значително вследствие на реализирания от тях продължителен икономически растеж. ЕС и САЩ се утвърждават като най-големите производители, които създават вече средно по около една четвърт или общо половината от световното производство. През последните тридесетина години развитието на икономиките им се ускорява и към 2010 г. създаденият БВП на САЩ е над 7 пъти, а на ЕС-27 – над 5 пъти по-голям в сравнение с равнището му от 1980 г.²⁴ Подобни тенденции се установяват и за показателя БВП на човек от населението. Той се е увеличил за същия период над 4 пъти в света, като в САЩ е вече приблизително 5 пъти, а в страните от ЕС 3 пъти по-голям в сравнение със средния за света. Това определя повишаване на доходите и жизненото равнище на

²⁴ Според данните на Световната банка през 1980 г. БВП на САЩ възлиза на 2 768 900 млн. USD и се увеличава на 14 582 400 млн. USD през 2010 г., а БВП на страните от ЕС е съответно 3 801 269 млн. и 16 250 328 млн. USD, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries/1W-EU?display=default>

населението им (макар и не в същата степен), нарастване на покупателните способности, увеличаване на размера на вътрешното търсене и мащаба на вътрешните пазари в тези страни.²⁵

Предвид големите им икономически, географски и демографски параметри ЕС и САЩ се утвърждават и ще продължават да изпълняват роля на *водещи икономики* в света с основно и определящо значение за световната икономическа динамика.

През периода 1971-2010 г. тяхната икономическа динамика се характеризира с приблизително еднакви общи тенденции, като сходството им нараства забележимо след 90-те години на ХХ век (вж. Приложение, фиг. 2). В границите на 40-годишния период и на двете икономики са присъщи по няколко рецесионни спада с кратка продължителност (от 1-2 години), от които се очертават по два-три сравнително дългосрочни икономически цикъла. В рамките на тези цикли и през преобладаващата част от годините за периода е реализиран положителен икономически растеж, за който са характерни колебания на темповете на прираст на БВП, т.е. *междинни цикли на растежа*. Наред с това за двете икономики се установяват и определени специфични особености. В европейската икономика постиганите темпове на растежа са по-ниски, но той показва сравнително *по-голяма стабилност*, изразена по-ясно след 90-те години. В сравнение с ЕС отклоненията в темповете на нарастване на brutния продукт на САЩ са по-резки и по-чести. В американската икономика се наблюдават както V-образни, така и W-образни икономически спадове или процеси на забавяне на растежа. Спецификата на икономическата динамика в САЩ и в страните от ЕС се формира под определящото въздействие на различната степен на интензивност на модифициране на икономическите им системи, на диференцирания обхват на измененията, предизвикани от протичането на съвременната информационно-комуникационна революция.

През период от почти 20 години – от началото на 90-те до 2009 г. в европейската и американската икономика не се реализират абсолютни спадове на съвкупното производство. След началото на глобалната криза и разпространението на нейните отражения се наблюдава общо влошаване на условията на растежа. През 2009 г. е отчетен спад, който е най-дълбок за страните от ЕС (възлиза на -4.2%), по-слаб за американската (-2.7%) и засяга в най-малка степен световната (-1.9%) икономика. Последният оформен икономически цикъл (в интервала от 1991-1992 до 2009 г.) е с *голяма продължителност* от 18-19 години. Вътрешната му структура е детерминирана от *по-слабо изразени колебания* (с изключение на пони-

²⁵ Позициите и мащабите на двете икономики се определят също и от големите им територии и население. Към 2010 г. ЕС-27 е на трето, а САЩ са съответно на четвърто място по население в света (след Китай и Индия). По територия САЩ се нареждат на трето място (след Русия и Канада), а ЕС като цяло е на седмо място в света.

жения до 0.8% темп на БВП в САЩ във връзка с предотвратяването на кризата от 2001 г.) и ясно очертани цикли на икономическия растеж.

От тези характеристики може да се направи заключението, че икономиките на САЩ и страните от ЕС показват определени циклични колебания, но при подчертано удължаване на периодите на икономически растеж, специфична и нарастваща резистентност към рецесионни импулси. В икономическата им динамика преобладава разгръщането на цикли на растежа, икономически спадове се развиват по-рядко или се предотвратяват. Кризите от последните години са с по-висока степен на синхронизация по време, но имат специфично отражение и дълбочина в двете основни икономически сили в света.²⁶

По своеобразен начин се проявява взаимнообвързаността между дългосрочната вълнообразна траектория на предимно положителните изменения на реалния БВП на ЕС, САЩ и света и динамиката на заетостта, безработицата и инфлацията. В измененията на тези показатели не се установяват големи сходства и синхронизация по форма, взаимнообвързана посока на измененията и време (вж. Приложение, фиг. 3. – фиг. 10).

Динамиката на БВП и на безработицата е по-тясно взаимнообвързана в САЩ, отколкото в ЕС. С наличие на по-слаби колебания и отделни закъсняващи реакции измененията в равнището на безработицата следват приблизително отклоненията в темпа на икономическия растеж в САЩ при противоположни тенденции в двата показателя. В ЕС измененията в равнището на безработицата са по-плавни и само в началото на 90-те години и след 2008 г. приблизително съответстват (в обратна посока) на динамиката на БВП.

След почти последователно повишаване през 90-те години показателят за заетостта намалява в САЩ по-отчетливо след 2000 г. Най-ниското равнище на заетост в американската икономика е достигнато през 2003 г., след което показателят отбелязва колебания. В ЕС то е по-ниско от това в САЩ и има почти противоположна динамика. Отначало заетостта в страните от Съюза намалява, увеличаване се отчита след средата на 90-те години. При неравномерност на динамиката то продължава до глобалната криза през 2008-2009 г. Независимо от флукуациите на икономическия растеж в световната икономика заетостта показва по-плавно разгръщаща се динамика, но при почти непрекъснато намаляваща обобщена тенденция. Дори и при отчитане на закъсняващите реакции на заетостта не се открива ясно изразена взаимовръзка между изменението ѝ и икономическата динамика в световен мащаб.

²⁶ По отношение на кризата от последните години Й. Норберг достига до извода, че “никога по-рано финансова криза не е настъпвала едновременно на толкова много места и в толкова сходен вид (к. м., В. П.)” (Вж. Норберг, Й. Финансовият крах. С.: ИК “МаК”, 2010, с. 10.)

Динамиката на *инфлацията* в ЕС и в световната икономика е почти еднаква. До края на XX век тя не съответства (не е синхронизирана) на колебанията на БВП. След рязко покачване в началото на 90-те години темпът на годишната инфлация намалява и относително се стабилизира на равнища от около 2-3% за ЕС и от 4-5% за света в периода след 1996-1997 г. В САЩ инфлацията е на подобни ниски равнища, но се развива при повече колебания с малки амплитуди и сравнително по-силна връзка с отклоненията в темпа на икономическия растеж. По-голямо подобие и синхронизация в динамиката на темпа на икономическия растеж и на инфлацията и в трите географски мащаба (ЕС, САЩ и света) се установяват след началото на XXI век.

Може да се обобщи, че във взаимовръзката и *съгласуваността в динамиката на четирите основни показателя*, прилагани за общо идентифициране и анализ на икономическия цикъл, настъпват определени видоизменения. Динамиката на показателите *не показва тясна взаимна координираност до края на XX век*, протича по специфичен начин в европейските страни, в САЩ и в световната икономика. Изменението на заетостта е *без ясно изразена връзка, при липса на синхронизация и при наличие на съществени отклонения* с флукуациите на икономическия растеж, особено на световно равнище. По отношение на промяната на безработицата и инфлацията се установява по-голямо сходство и съгласуваност с колебанията в темпа на икономическия растеж *след началото на XXI век, когато се формират цикли на растежа*.

Своеобразието в динамиката и взаимната обвързаност на основните показатели, прилагани от традиционната теория за анализ на икономическия цикъл, е ясно изразено. Същевременно динамиката на водещите икономики в света индикира за постепенно *изменение на характера на цикличността* през последните 40 години. То намира израз в три основни направления:

- удължаване на периодите на икономически растеж и на общата продължителност на икономическите цикли в края на XX и началото на XXI век (в сравнение с предходните периоди);
- скъсяване на периодите на икономически спад, по-честото им предотвратяване и трансформиране в процеси на забавяне на растежа (*growth recession*);
- модифициране на традиционната цикличност на икономиката, която започва да се изразява все повече като цикличност на икономическия растеж.

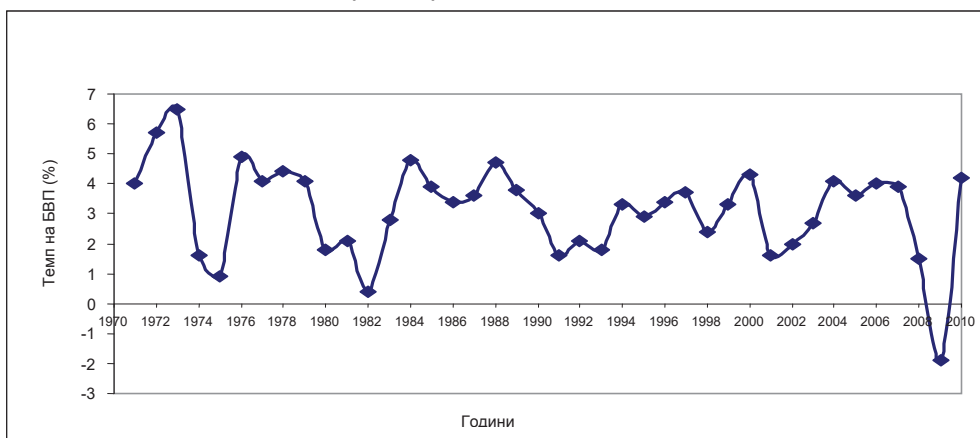
Реалните проявления и особености на икономическата динамика формират необходимост от друго съвременно тълкуване на причините, природата, механизмите, основните характеристики, динамичните свойства на цикличното развитие.

Новият характер на цикличността на икономическата динамика

Приложение

Фигура 1

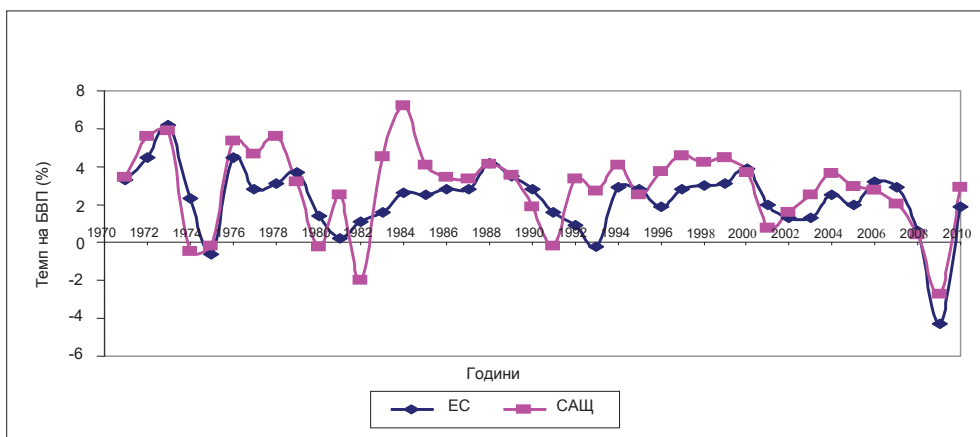
Темп на БВП в световната икономика през периода 1971-2010 г.

Източник. Данни на Световната банка, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/countries/1W-EU?display=graph>

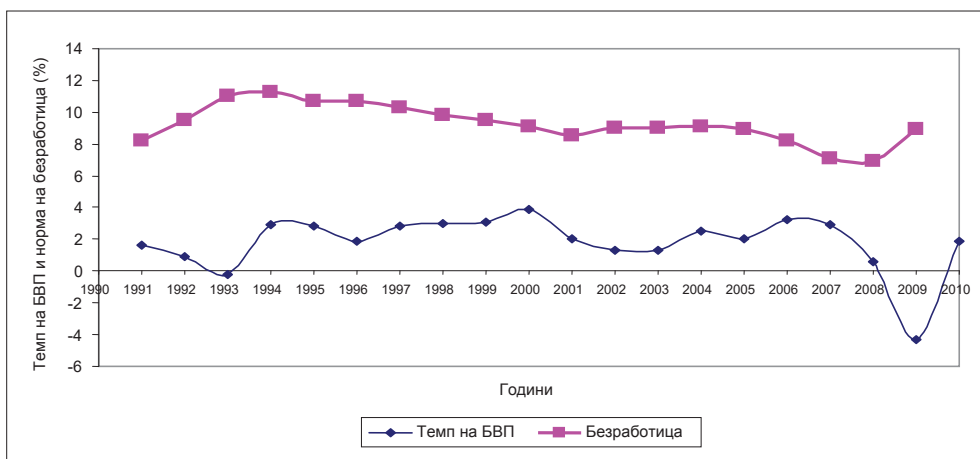
Фигура 2

Темпове на икономически растеж в ЕС и САЩ през периода 1971-2010 г.

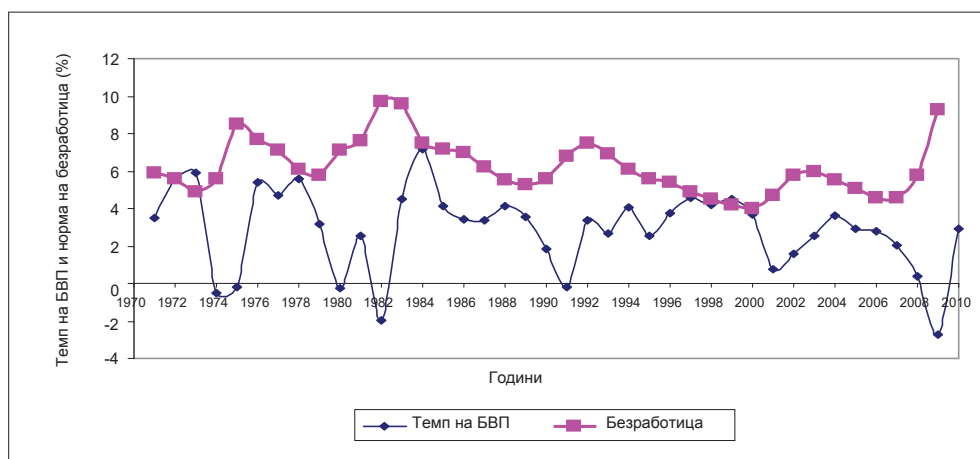
Източник. Данни на Световната банка, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/countries/1W-EU?display=graph>

Фигура 3
Динамика на БВП и на безработицата в Европейския съюз през периода 1991-2009 г.

Източник. Фиг. 2 и данни на Световната банка, <http://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS/countries/1W-EU-US?display=graph>

Фигура 4
Динамика на БВП и на безработицата в САЩ през периода 1971-2010 г.

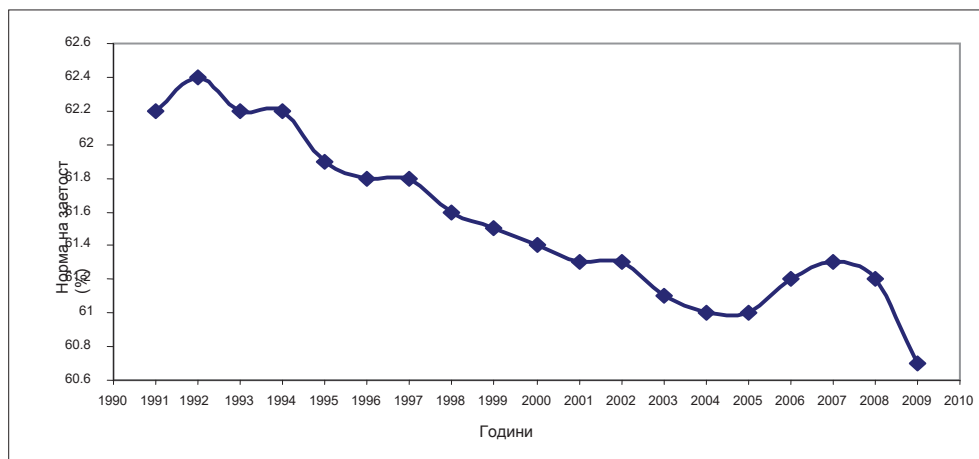

Източник. Фиг. 2 и данни на Bureau of Labor Statistics, United States Department of Labor, <http://www.bls.gov/fls/flscomparelf/unemployment.htm>

Новият характер на цикличността на икономическата динамика

Фигура 5

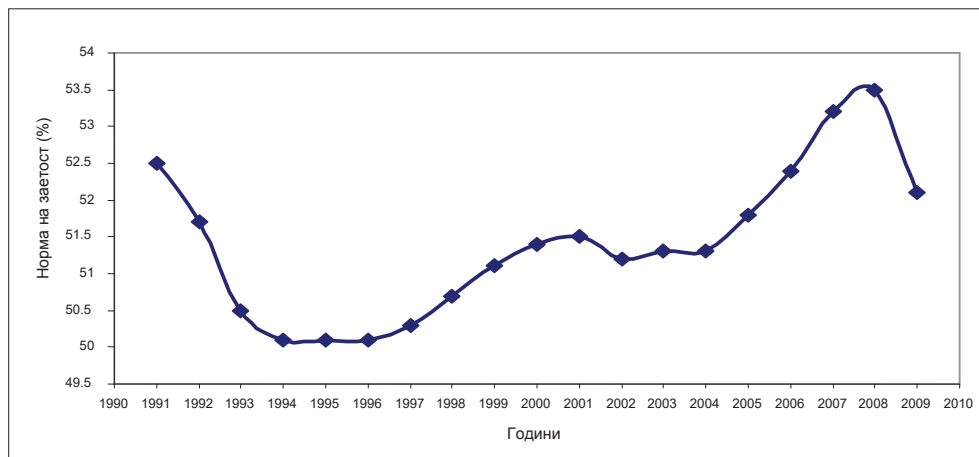
Заетост в световната икономика през периода 1991-2009 г.

Източник: Данни на Световната банка, <http://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.TOTL.SP.ZS/countries/1W-EU-US?display=graph>

Фигура 6

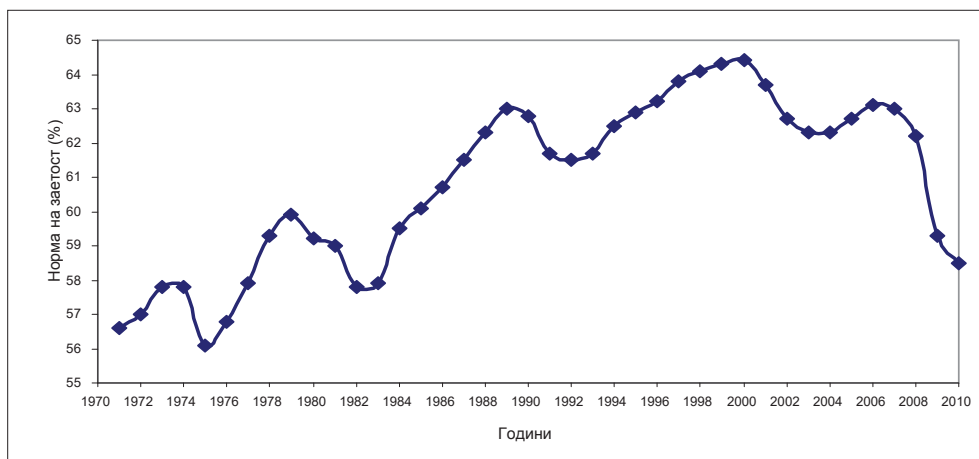
Заетост в Европейския съюз през периода 1991-2009 г.

Източник: Данни на Световната банка, <http://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.TOTL.SP.ZS/countries/1W-EU-US?display=graph>

Фигура 7

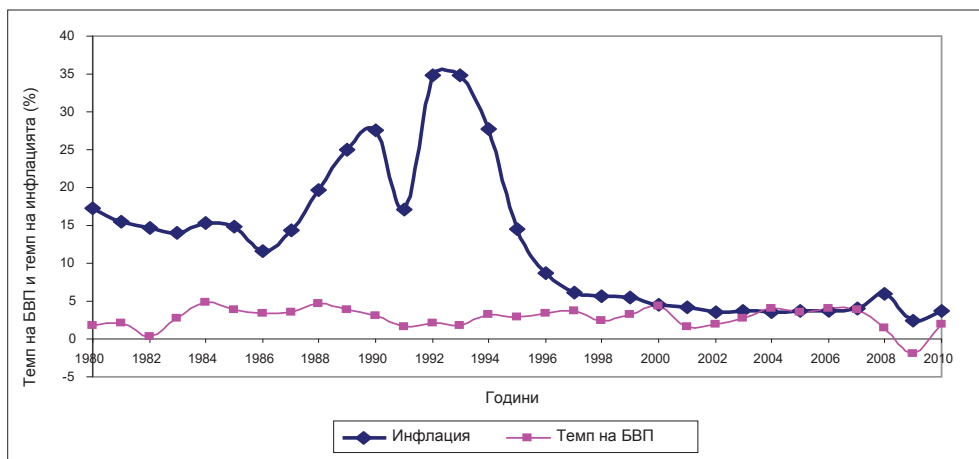
Заетост в САЩ през периода 1970-2010 г.

Източник: Bureau of Labor Statistics, United States Department of Labor, <http://www.bls.gov/fls/flscomparelf/employment.htm#table2-10.f.na>

Фигура 8

Динамика на БВП и на инфлацията в световната икономика през периода 1980-2010 г.

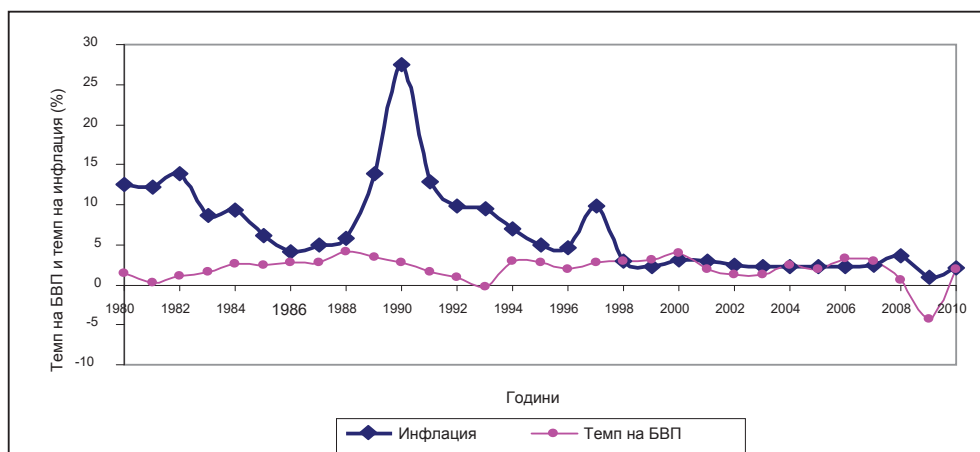

Източник: Фиг. 1 и данни от International Monetary Fund, April 2011, World Economic Outlook, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=40&pr.y=13&sy=1980&ey=2010&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001>

Новият характер на цикличността на икономическата динамика

Фигура 9

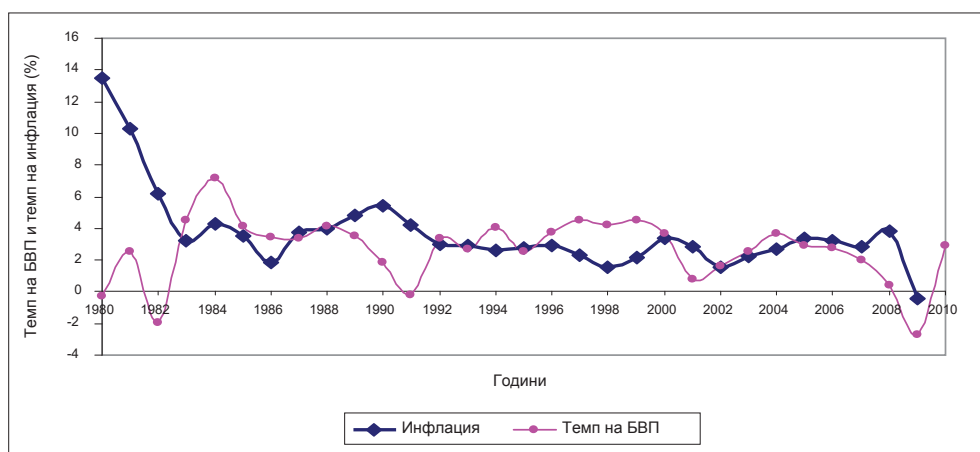
Динамика на БВП и на инфлацията в ЕС през периода 1980-2010 г.

Източник: Фиг. 2 и данни от International Monetary Fund, April 2011, World Economic Outlook, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=40&pr.y=13&sy=1980&ey=2010&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001>

Фигура 10

Динамика на БВП и на инфлацията в САЩ през периода 1980-2010 г.

Източник: Фиг. 2. и данни на Световната банка, <http://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG/countries/1W-EU?display=default>

17.IX.2011 г.